

АСПІРАНТСЬКІ СТУДІЇ

УДК 141

ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Юлія Васюк

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

Визначено основні філософські позиції щодо цінностей і ціннісних орієнтацій індивіда. Виявлено типові ознаки цінностей особистості в освітньому просторі, що трансформуються (соціальний зміст і об'єктно-суб'єктний характер; ціннісне значення практичної діяльності особистості; співвіднесеність цінності зі значущістю; усвідомлення предмета цінності через соціальну думку). Окреслено напрями зміни особистісних цінностей в освітньому просторі, що трансформуються (наповнення новими духовними цінностями, визначення об'єднувальних ціннісних чинників, розуміння цінності свободи як відповідальності за особистісний вибір, інноваційна налаштованість на зміни, компетентнісне розуміння професіоналізму особистості).

Васюк Юлія. Цінності личности в трансформационном образовательном пространстве.

Определены основные философские позиции относительно ценностей и ценностных ориентаций индивида. Выявлены типичные признаки ценностей личности в трансформационном образовательном пространстве (социальный смысл и объектно-субъектный характер; ценностное значение практической деятельности личности; соотносительность ценности со значимостью; осознание предмета ценности и социального мышления). Определены направления изменения личностных ценностей в трансформационном образовательном пространстве (наполнение новыми духовными ценностями, определение объединяющих ценностных факторов, понимание ценности свободы как ответственности за личностный выбор, инновационная направленность на изменения, компетентностное понимание профессионализма личности).

Vasyuk Yulia. Personal values in the transformational educational space.

In the article the basic philosophical attitudes on values and value orientations of the individual are determined. Typical characteristics of personal values in the transformational educational space (social content and object-subjective nature; value sense of the individual's practical activity; the correlation of the value with importance; awareness of the subject of the value and the social thinking) have been outlined. The directions of the personal values change in the transformational educational space (filling with new spiritual values, determining the value unifying factors, understanding the value of freedom as responsibility for personal choice, innovative readiness for change, competence understanding of the individual's professionalism) have been determined.

Ключові слова:

освітній простір, що трансформуються, особистість, цінність, ціннісні орієнтації.

трансформационное образовательное пространство, личность, ценность, ценностные ориентации.

transformational educational space, personality, value, value orientations.

Проблема вивчення цінностей є однією з провідних у філософії, психології, педагогіці та інших науках, що вивчають особистість. Незважаючи на велику кількість наукових праць, розуміння цінностей, їх природи, функцій, соціальних і культурних аспектів, особливостей прояву в різних сферах життєдіяльності людини й у її відносинах з іншими людьми потребує подальшого вивчення й осмислення. У науці є кілька підходів до розуміння цінностей: цінність як атрибут абстрактного цінного або конкретного об'єкта (С. Рубінштейн, Д. Леонтьєв, Б. Братусь), цінність як механізм соціального контролю (В. Бодров, Г. Ложкін, А. Плющ); кардинальні зміни в політичній, економічній, духовній сферах суспільства, що зумовлюють радикальні зміни в ціннісних орієнтаціях і вчинках людей (А. Здравомислов, Н. Лебедева, Д. Леонтьєв, О. Сухарев); переоцінка цінностей, їх криза у свідомості сучасної молоді (Г. Андреева, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, В. Хотинець). Учені

підкреслюють, що цінностям, як одному з провідних особистісних утворень, належить найважливіше місце в житті суспільства й кожної людини, адже саме цінності характеризують суто людський спосіб життя, який вирізняє людину з тваринного світу.

Особливої ваги проблема цінностей набуває в перехідні періоди суспільного розвитку, коли кардинальні соціальні зміни й трансформації ведуть до різких перетворень попередньої системи цінностей і перед людьми постає дилема: зберігати старі цінності або ті, які є зручними, звичними й зрозумілими, чи пристосовуватися до нових, що широко пропонуються в конкретний час соціальними рухами, громадськими й релігійними організаціями, нав'язуються представниками різних політичних партій і рухів.

Цінності особистості розглядаються сучасними філософами як відносно стійке й соціально зумовлене ставлення людини

до об'єктів духовного й матеріального світу, її уявлення про найбільш значущі, важливі цілі життя й діяльності, а також засоби їх досягнення. Як інший логічний конструкт виділяються ціннісні орієнтації, під якими розуміють соціальні цінності, що регулюють діяльність і соціальну поведінку особистості й сприймаються нею. Ціннісні орієнтації є основою для визначення мети діяльності людини, спрямованості її на панівні соціальні цінності. Саме вони, закріплені життєвим досвідом, скеровують щоденну діяльність і поведінку особистості, а отже, є продуктом соціалізації індивіда. Сформована система ціннісних орієнтацій особистості забезпечує її розвиток як активного суб'єкта соціальних перетворень [7; 8; 11; 12].

У сучасній філософській літературі [2; 3; 4; 5] визначено типові ознаки особистісних цінностей:

– цінність є соціальною за своїм змістом і має об'єктно-суб'єктний характер. Без суспільства немає підстав говорити про наявність цінностей, адже речі або події як такі, без їхнього зв'язку з людиною, з життям соціуму не мають характеристики цінностей, а отже, цінності завжди властиві людям і мають соціальний характер. У цьому контексті суспільство, що трансформується, продукує нові цінності й ціннісні орієнтації особистості, пропонуючи оновлені системи відношень і відносин, особливо в освітньому просторі;

– цінність формується у процесі практичної діяльності особистості. Кожна діяльність людини розпочинається з визначення мети, досягненню якої буде присвячена ця діяльність. Мету науковці тлумачать як уявлення людини про кінцевий результат діяльності, досягнення якого дало б змогу індивідові задовольнити якісь свої потреби [2; 3; 8; 9]. Отже, індивід ставиться до передбачуваного результату своєї діяльності як до цінності вже на початку цієї діяльності;

– поняття «цінність» необхідно відрізнити від поняття «значущість», зважаючи на те, що цінність співвідноситься зі значущістю, однак не тотожна їй, оскільки значущість характеризує ступінь інтенсивності (напруженості) ціннісного ставлення. Водночас значущість може мати характер не лише цінності, а й «антицінності», тобто шкоди (зло, війни, соціальна несправедливість, злочини й хвороби), що має певну значущість для суспільства й особистості, але не є цінністю, бо остання завжди позитивна;

– кожна цінність має свої властивості, що різняться за функціональним значенням і особистісним змістом. Під функціональним значенням цінності розуміють сукупність суспільно значущих ознак, функцій якогось

предмета чи системи поглядів, які роблять їх важливими в конкретному суспільстві. Особистісний сенс цінності – це її співвіднесеність з потребами людини. З одного боку, він визначається об'єктом, що має функції цінності, а з іншого – залежить від самої людини, коли, осягаючи сенс якоїсь речі, особистість зосереджується загалом не на своїй природній потребі в ній, а на необхідності, сформованій суспільством, до якого вона належить, тобто на родовій суспільній потребі. Людина усвідомлює предмет цінності через позицію інших людей, суспільства в цілому й бачить у ньому те, що має значення для її життя в цьому суспільстві. У цьому сенсі в трансформаційному освітньому просторі відбуваються істотні зміни властивостей особистісних цінностей, з'являються нові можливості для пошуку сенсу життя й значення освіти та освіченості в ньому.

Узагальнюючи проблему особистісних цінностей, наголосимо, що суб'єктивізація цінності, перетворення її на щось, однозначно залежне від свідомості людини, є невиправданим. Цінність, як і значущість загалом, є об'єктивною, ця властивість міститься в результатах предметно-практичної діяльності суб'єкта. Саме в процесі такої діяльності в індивіда формується ціннісне ставлення до навколишнього світу, а отже, предметно-практична діяльність стає основою того, що речі, предмети навколишнього світу, самі люди, їхні відносини мають для особистості й суспільства певне об'єктивне значення.

Класифікуючи особистісні цінності, їх насамперед поділяють на матеріальні й духовні [3; 5]. У контексті нашого дослідження будемо розглядати переважно духовні цінності – як нормативно-оцінну сторону явищ суспільної свідомості, виражену у відповідних формах, оскільки духовними цінностями прийнято вважати цінності науки, моралі, мистецтва, філософії тощо. Таким чином, освітній простір наповнюють духовні цінності, хоча матеріальне забезпечення процесів виховання й засвоєння знань також має досить важливе значення, адже матеріальні, соціально-політичні й духовні цінності тісно взаємопов'язані, у кожній з них міститься аспект іншого виду цінностей, навіть більше: є цінності, які належать і до матеріальних, і до соціально-політичних, і до духовних. Такі цінності мають загальнолюдську значущість: життя, здоров'я, свобода, благополуччя, милосердя тощо.

Для нашого дослідження вагомою є індивідуальна або особистісна сутність цінностей як вартісна значущість предмета, явища або ідеї для конкретної людини. Кожна цінність у цьому розумінні є індивідуальною, адже лише людина

здатна оцінювати предмет, явище, ідею. Особисті цінності виникають з потреб та інтересів індивіда, визначаються схильностями, смаками, звичками, рівнем знань та іншими індивідуальними особливостями людей. В освітньому просторі об'єднувальними чинниками особистісних цінностей є спільні культурні надбання, уподобання різних груп (студентів, викладачів, науковців тощо).

Класифікація цінностей за різними підставами є діалектичною, тобто вона не може бути жорсткою й непорушною. По-перше, зі зміною умов цінності можуть переходити з одного виду до іншого, з одного ряду значущості в інший. По-друге, з розвитком суспільства можуть виникати нові цінності (особливо в перехідні періоди), а колишні – втрачати значущість чи взагалі йти в небуття. По-третє, цінності перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодії між собою не лише в межах якого-небудь виду, а й між видами, у групах і між групами. Зрештою, у кожному виді цінностей виділяють безліч різновидів. Наприклад, у групі духовних цінностей можна чітко визначити моральні цінності, естетичні, пізнавальні (гносеологічні) тощо [1; 2].

Велике значення в сучасному освітньому просторі для особистості має свобода як цінність. Філософське розуміння цієї категорії міститься в такому визначенні: свобода – це здатність людини діяти відповідно до своїх інтересів і цілей, спираючись на пізнання об'єктивної необхідності [9]. Свобода завжди й усюди залишається найбільшою цінністю, але при цьому людина має її усвідомлювати. Там, де немає усвідомлення цінності свободи, усвідомлення себе як подібного до інших людей, рівноправного, самодостатнього, там немає ні справжньої самооцінки, ні людської гідності. Розуміння своєї несвободи й усвідомлення цінності свободи найбільше виявляється в період різких соціальних трансформацій.

Свобода – це право всіх людей однаково користуватися досягненнями цивілізації, розпоряджатися плодами своєї праці та своєю долею. Свобода – це вибір, і як кожен вибір, що здійснюється свідомо, вона пов'язана для особистості з визначенням переваги однієї з альтернативних можливостей і відмовою від іншої. Проте, щоб вибір не ставав обмежувачем подальшої діяльності особистості, вона мусить керуватися важливим правилом: кожного разу, роблячи вибір, необхідно прагнути до того, щоб перспектива подальших виборів не знижувалася, а розширювалася, даючи змогу людині виявляти свої нові професійні, моральні та інтелектуальні потенції [9]. Отже, в освітньому просторі, що трансформується, особливо

в сучасний період, свобода водночас означає і відповідальність за вибір, і компетентність у життєвих ситуаціях і професійній діяльності.

Філософською аксіомою нині стало положення про те, що усвідомлені цінності перетворюються на ціннісні орієнтації особистості. На нашу думку, досить вагомою для розуміння цієї аксіоми є диспозиційна концепція регуляції соціальної поведінки індивіда [9; 12], основна ідея якої полягає в тому, що людина володіє складною системою різних особистісно-ціннісних утворень, розташованих у певному порядку, які регулюють її поведінку й діяльність. Кожен рівень цієї системи охоплює три компоненти: потреби, класифіковані з урахуванням залученості індивіда до різних сфер соціальної діяльності; ситуації, в яких діє індивід і які співвідносяться з певними потребами; освіта, що регулює поведінку й діяльність індивіда. Вагомою є й тривалість часу, впродовж якого зберігається дія потреб:

- найменш стійкі (потреба швидко зникає);
- умови групового спілкування (доки воно є, доти є й потреба);
- умови в різних сферах діяльності;
- умови життя людини (найбільш тривалі в часі потреби) [4; 10; 9].

Під диспозиціями особистості автори розуміють ситуацію взаємодії потреб і умов їх задоволення. Низький рівень становлять елементарні фіксовані настанови, що виникають для задоволення потреб фізичного існування; наступний рівень – це настанови, що віддзеркалюють потреби соціального існування й відповідні соціальні ситуації; диспозиційний рівень відображає загальну спрямованість інтересів особистості й відповідні сфери соціальної активності, містить передумови щодо ідентифікування з визначеною сферою соціальної активності. Найвищим рівнем є спрямованість системи ціннісних орієнтацій особистості на мету життєдіяльності й засоби її досягнення; вік має вирішальний вплив на саморегулювання поведінки, адже формування ціннісних орієнтацій суголосне соціальним потребам особистості в саморозвитку й самореалізації [12].

Система ціннісних орієнтацій індивіда формується на найвищому рівні розвитку особистості й регулює її поведінку та діяльність у найбільш вагомих обставинах її соціальної активності, у яких відображається ставлення особистості як до цілей життєдіяльності, так і до засобів реалізації цих цілей. У цьому контексті в трансформаційному освітньому просторі загальною ознакою буде зміна й удосконалення ціннісних орієнтацій усіх його учасників (інноваційна налаштованість на перетворення,

компетентнісне розуміння професіоналізму тощо), а ось часові диспозиції будуть різними (для викладачів, для студентів, для науковців, для адміністраторів та ін.). Багато дослідників надає великого значення сформованості в індивіда системи його ціннісних орієнтацій. Виділяючи психологічні аспекти дозрівання особистості й досліджуючи критерії її соціальної зрілості, І. Якобсон підкреслював важливу роль динамічних зрушень у ядрі особистості, пов'язаних з відкриттям і засвоєнням нею цінностей, норм, вимог і правил суспільства [12].

Поняття ціннісних орієнтацій особистості було введено в науковий обіг у 20-ті роки ХХ ст. соціологами У. Томасом і Ф. Знанецьким, які розглядали ціннісні орієнтації як соціальну настанову особистості, регулювальний засіб її поведінки [2]. У такому значенні ціннісні орієнтації стали предметом багатьох досліджень, з'явилася безліч їх різних тлумачень. Найбільш вдалим, на нашу думку, є таке визначення: «Ціннісні орієнтації – це найважливіші елементи структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань, які відокремлюють значуще, істотне для цього індивіда від незначного, несуттєвого» [5, с. 78].

Сукупність сформованих, стабільних ціннісних орієнтацій формує своєрідний центр свідомості, що забезпечує стійкість особистості, спадкоємність певних видів поведінки й діяльності, спрямованість її потреб та інтересів. Спираючись на викладений вище матеріал, ціннісні орієнтації розглядаємо як найважливіший чинник, що регулює й детермінує мотивацію особистості до певного виду освітньої діяльності й самовдосконалення. Розвинені ціннісні орієнтації – ознака зрілості особистості, показник її соціальної адаптованості. Найважливішими ціннісними орієнтаціями сучасної особистості є патріотизм, гуманізм, творчість, відповідальність. Стійка й несуперечлива сукупність ціннісних орієнтацій

визначає такі риси особистості, як надійність, вірність певним принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім'я своїх ідеалів і цінностей, активність життєвої та професійної позицій, наполегливість у досягненні мети.

Система особистісних цінностей складається у процесі діяльнісного розпредметнення індивідами змісту суспільних цінностей, об'єктивованих у творах матеріальної та духовної культури. Як правило, для особистісних цінностей характерна висока усвідомленість, вони відображені у свідомості у формі ціннісних орієнтацій, слугують важливим чинником соціальної регуляції стосунків між людьми й поведінки кожного індивіда зокрема.

Отже, цінності – це певна нормативна категорія, яка охоплює все те, що може бути метою, ідеалом, предметом прагнення, інтересу людини. Основними поняттями й категоріями теорії цінностей є благо, гідність, значення, оцінка, користь, перемога, сенс життя, щастя, повага. Цінності посідають важливе місце в житті особистості й суспільства, але не як такі, а лише на тлі сформованої соціумом системи ціннісних орієнтацій. Усе розмаїття цінностей можна класифікувати за трьома критеріями: за сферами суспільного життя, за суб'єктами, за роллю в житті суспільства. Відповідно до основних сфер суспільного життя розрізняють три провідні групи цінностей: матеріальні, соціально-політичні й духовні. Формування системи ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційному освітньому просторі стало сьогодні предметом пильної уваги й різнопланового вивчення. Дослідження таких питань набуває особливого значення в періоди суспільних змін, оскільки саме з цими періодами пов'язані кардинальні зрушення в розвитку ціннісних орієнтацій, що забезпечують їх функціонування як інноваційної або істотно оновленої системи й чинять вирішальний вплив на спрямування особистості, на її активну соціальну позицію.

Список використаних джерел

1. Американская социологическая мысль : Тексты. — М. : Изд-во МГУ, 2004. — 496 с.
2. Блюмкин В. А. Мир моральных ценностей / В. А. Блюмкин. — М. : Энциклопедия русской цивилизации, 2001. — 411 с.
3. Золотухина-Аболина Е. В. О специфике высших духовных ценностей / Е. В. Золотухина-Аболина // Философские науки. — 2007. — № 1. — С. 11—18.
4. Идентичности, процессы социальной интеграции и дезинтеграции в трансформирующихся обществах : материалы докладов междунар. научн. конф. (Улан-Батор, 10—12 августа 2014 г.) / Под ред. В. А. Ядова, Ц. Цэцэнбилэг. — Москва—Улан-Батор : ИС РАН, Институт философии, социологии и права АН Монголии, 2014. — 155 с.

References

1. *American Sociological Thought : Texts* (2004). Moscow : MGU Publishing. [in Russian]
2. Blumkin, V. A. (2001). *The World of Moral Values*. Moscow : Entsiklopediia russkoi tsivilizatsii. [in Russian]
3. Zolotukhina-Abolina, Ye. V. (2007). On the Specific Character of the Higher Spiritual Values. *Filosofskie nauki*, 1, 11—18. [in Russian]
4. Yadov, V. A. Ed. (2014). *Identities, processes of social integration and disintegration in the transforming societies : proceedings of the International scientific conference (Ulan-Bator, 10—12 August 2014)*. Moscow—Ulan-Bator : IS RAN, Institute of Philosophy, Sociology and Law AS of Mongolia. [in Russian]

5. Малахов В. А. Ценность как категория культуры / В. А. Малахов // *Философская мысль*. — 2002. — № 5. — С. 76—85.
6. Олексенко Р. І. Вплив комунікацій на ціннісні орієнтири особистості / Р. І. Олексенко // *Гуманітарний вісник ЗДІА*. — 2015. — № 62. — С. 65—73.
7. Ручка А. А. Социальные ценности и нормы (Некоторые теоретические и прикладные вопросы социологического анализа) / А. А. Ручка. — К. : Наукова думка, 1976. — 160 с.
8. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани. — Ростов н/Д. : Феникс, 2008. — 544 с.
9. Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности личности / В. А. Ядов. — М. : Наука, 2003. — 764 с.
10. Ядов В. А. Трансформация постсоветских обществ : что более значимо – исторически традиционное или недавнее прошлое / В. А. Ядов // *Социологические исследования*. — 2014. — № 7. — С. 47—50.
11. Ядов В. А. Труд. Социология труда. Теоретико-прикладной толковый словарь / Отв. ред. В. А. Ядов. — СПб. : Наука, 2006. — С. 332—333.
12. Якобсон И. С. Психология человека / И. С. Якобсон. — М. : Мысль, 2005. — 109 с.
5. Malakhov, V. A. (2002). A Value as a Cultural Category. *Filosofskaiia mysl'*, 5, 76—85. [in Russian]
6. Oleksenko, R. I. (2015). The Influence of Communications on the Personal Value Orientations. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 62, 65—73. [in Ukrainian]
7. Ruchka, A. A. (1976). *Social Values and Norms (some theoretical and applied issues of the sociological analysis)*. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian]
8. Shibutani, T. (2008). *Social Psychology*. Rostov-on-Don : Feniks. [in Russian]
9. Yadov, V. A. (2003). *Social and Socio-Psychological Mechanisms to Form the Social Identity Of The Personality*. Moscow : Nauka. [in Russian]
10. Yadov, V. A. (2014). Transformation of post-Soviet societies : what is more important – the historically traditional or recent past. *Sotsiologicheskie issledovaniia*, 7, 47—50. [in Russian]
11. Yadov, V. A. (2006). *Labour. Sociology of Labour. Theoretical and Applied Definition Dictionary*. SPb : Nauka, 332—333. [in Russian]
12. Yakobson, I. S. (2005). *The Psychology of Man*. Moscow : Mysl'. [in Russian]

Відомості про автора:**Васюк Юлія Анатоліївна**

6178113@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл.,
72312, Україна
doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i7.1371>

*Надійшла до редакції: 21. 02. 2016 р.**Прийнята до друку: 04.03.2016 р.*

Рецензент: доктор філософських наук, професор
Олексенко Р. І.

Information about the author:**Vasyuk Yulia Anatoliivna**

6178113@mail.ru

Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Lenin St., Melitopol, Zaporizhia region,
72312, Ukraine
doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i7.1371>

*Received at the editorial office: 21. 02. 2016.**Accepted for publishing: 04.03.2016.*

Rewier: Doctor of Philosophical Sciences, Professor
Oleksenko R. I.